

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
з дисципліни

«ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)
галузь знань – 29 «Міжнародні відносини»
спеціальність – 292 «Міжнародні економічні відносини»
освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»
вид дисципліни – за вибором
факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Укладач: к.ю.н., ст. викл. Лемішко Ю.М.

1. Навчальний контент:

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни:

Тема 1. Порівняльне конституційне право як наука та навчальна дисципліна.

Зміст: Поняття, предмет і метод порівняльного конституційного права. Система та джерела порівняльного конституційного права. Порівняльне правознавство та порівняльне конституційне право в історичній ретроспективі

Тема 2. Сучасні моделі конституцій

Зміст: Основні підходи до визначення поняття конституції. Історичні передумови виникнення перших конституцій у світі та основні теорії походження конституцій. Види конституцій. Вплив конституції на розвиток правової системи, системи права та системи законодавства у сучасних державах. Структура, стиль та мова конституції. Основні проблеми реалізації норм конституції в сучасних реаліях державотворення. Особливості підготовки, ухвалення та внесення змін до конституції.

Термін «конституція» (з англ. – устрій, з лат. – установлюю, затверджую) відомий ще з давніх часів. Зокрема, римські імператори видавали акти, які найменувалися конституціями, але містили приписи ординарного характеру. Крім того, цей термін був відомий за часів Середньовіччя в Західній Європі, коли він використовувався в різних значеннях.

Проте в сьогоденні розумінні цього слова конституція з'явилась лише після буржуазних революцій та виступів народних мас проти феодалізму та феодального права.

Сучасна конституція – це основний (головний, базовий) закон (або сукупність таких законів) суспільства й держави, який приймається в ускладненому порядку, має найвищу юридичну силу, специфічні юридичні властивості та закріплює засади конституційного ладу, конституційно-правовий статус людини та громадянина, організацію і функціонування вищих органів державної влади та місцевого самоврядування, територіальний устрій, а також інші найважливіші питання суспільного та державного життя.

Відповідно до марксистсько-ленінської концепції, конституція була створена тільки для фіксації панівного статусу того класу, який отримав перемогу в політичній боротьбі.

Західна концепція, у свою чергу, виходить із того, що конституція повинна відповідати інтересам не тільки панівного класу, а й усього суспільства, бути своєрідним інструментом узгодження позицій різних політичних сил та верств населення, досягнення злагоди та взаєморозуміння в суспільстві, консолідації нації навколо загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Беручи за основу останню концепцію, не можна також повністю відкидати й марксистсько-ленінські ідеї щодо конституції, оскільки в її тексті знаходиться відображення результат співвідношення різноманітних політичних сил та економічних інтересів, що має місце на момент її ухвалення.

Отже, сутність конституції полягає в тому, що вона повинна відображати інтереси всього суспільства, консолідувати та інтегрувати його, сприяти його розвитку та благополуччю, а також забезпечувати розумний і реальний баланс між інтересами людини, суспільства та держави. Не випадково в преамбулі Конституції України 1996 року чітко зазначається, що Верховна Рада України приймає Основний Закон від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, та, виражаючи суверенну волю народу, прагне зміцнювати громадянську злагоду на землі України, а в ст. 11 ідеться про те, що держава зобов'язана сприяти не тільки консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також сприяти розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. А Конституція Італійської Республіки у частині 2 статті 3 чітко наголошує на тому, що завдання Республіки — усувати перешкоди економічного і соціального характеру, які, фактично обмежуючи свободу і рівність громадян, перешкоджають особи і ефективній участі працівників у політичній, економічній і соціальній організації країни.

У межах розуміння сучасної конституції слід з'ясувати те, які принципи закріплені в ній та яке вони мають значення для життя суспільства і держави.

При цьому слід зазначити, що сучасна, демократична конституція є особливим нормативно-правовим актом, який відіграє найістотнішу роль у всіх сегментах юридичної практики, оскільки в комплексі встановлює засади нормативної регламентації всіх найважливіших сфер суспільних відносин. **Отже, принципи сучасної демократичної конституції – це системо утворюючі засади,**

узагальнені керівні положення, безумовні та абсолютні вимоги, чітко зафіксовані в конституції, які беззаперечно та неухильно повинні реалізовуватись у всіх сферах державного та суспільного життя.

Такі конституційні принципи, як принцип суверенітету держави, людини як найвищої соціальної цінності, поділу влади на гілки, верховенства права, політичного, економічного, ідеологічного плюралізму, рівноправності, невідчужуваності прав і свобод, незалежності суддів і підкорення їх тільки закону та багато інших, стосуються різноманітних сфер не тільки державного, але й суспільного життя, кожної людини та громадянина.

Конституція, будучи багатоаспектним соціальним явищем, має різні властивості. Однією з найважливіших властивостей сучасної конституції є те, що вона виступає як важлива соціальна цінність. Зокрема, в Україні особлива соціальна цінність Конституції України полягає також у тому, що вона є актом установчої влади Українського народу. Наша держава є республікою, а тому влада в ній належить народові, який, реалізуючи свою установчу владу, передусім ухвалює Конституцію. В Україні Конституцію було прийнято Верховною Радою України від імені Українського народу.

Конституція є найважливішим нормативно-правовим актом, у якому сконцентровані положення щодо організації та функціонування вищих органів державної влади, основних принципів та форм діяльності механізму держави в цілому. Разом із тим, у демократичній та правовій державі конституційний текст цими положеннями обмежений бути не може, а конституція повинна містити положення, які б установлювали основні засади не тільки державного, а й суспільного життя в найбільш значущих його сферах (економічній, політичній, духовній, соціальній та деяких інших). Це є найважливішим призначенням основного закону.

Крім цього, конституція встановлює ключові параметри взаємовідносин держави із суспільством та окремою людиною. Ця взаємодія досягається передусім завдяки тим положенням конституції, які, по-перше, передбачають вичерпний перелік повноважень органів державної влади щодо втручання у справи суспільства, приватне життя індивіда, а по-друге, широкий спектр можливостей для створення, розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства, у тому числі можливість останніх впливати на державу та здійснювати громадський контроль щодо її діяльності (політичні партії, громадські організації тощо).

Отже, сучасна конституція є основним законом не тільки держави, але й суспільства, та в цьому реалізується дуже важливе її призначення, яке полягає в обмеженні держави у спробах необґрунтованого втручання у сферу діяльності суспільства, а також у створенні такого правового режиму функціонування державного механізму, завдяки якому держава всією своєю діяльністю повинна служити інтересам суспільства, виконувати щодо нього обслуговуючу функцію та дбати про його цілісність та консолідацію. Пріоритет суспільного над державним у конституційному тексті зумовлений тим, що спочатку з'явилося суспільство (люди), а лише після цього для обслуговування суспільних інтересів була створена держава.

Що стосується конкретного місця Конституції України серед нормативно-правових актів, то слід подивитися на це крізь призму існуючої ієрархії таких актів. Так, відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори (ідеться тільки про публічно-правові договори), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Таким чином, ця норма встановлює те, що міжнародне право є невід'ємною частиною вітчизняного законодавства, а також те, що Конституція має перевагу над нормами міжнародного права. Разом з тим, норми міжнародного права мають пріоритет над законами України. Цей пріоритет прописаний у Законі України «Про міжнародні договори України».

На підставі наведеного можна зазначити, що ст. 9 разом зі ст. 8 Конституції України встановлюють ієрархію джерел права України. **Конституція України має найвищу юридичну силу як стосовно законів та інших нормативно-правових актів, так і щодо міжнародних договорів. Останні мають перевагу над законами України та іншими нормативно-правовими актами.**

Отже, в Україні нормативно-правові акти мають таку ієрархію: 1) Конституція України; 2) міжнародно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) закони України; 4) підзаконні нормативно-правові акти. Аналіз конституційного законодавства зарубіжних держав дозволяє дійти висновку, що більшість сучасних конституцій, як правило, теж мають приблизно таку ж ієрархію.

2. Основні юридичні властивості та функції сучасної конституції

Сучасна конституція є унікальним документом, що поєднує в собі три найголовніші

складові: вона є правовим, політичним та ідеологічним документом. При цьому правовий аспект є безперечно домінуючим. Зокрема, в Україні та деяких інших державах саме словосполучення «Основний Закон» свідчить про те, що конституція є передусім нормативно-правовим актом, до того ж особливим.

Отже, сучасна конституція як найважливіший політико-правовий документ має певні властивості, які істотним чином відрізняють її від інших нормативно-правових актів. Це проявляється в наявності таких юридичних властивостей:

1. Найвища юридична сила. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конституції України, вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Згідно з частиною 1 статті 8 Конституції Республіки Польща, Конституція є найвищим законом Республіки Польща.

2. Універсальний характер та особлива юридична природа. Конституція регулює найрізноманітніші сфери суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією народом свого повновладдя, функціонуванням вищих органів державної влади, місцевого самоврядування, територіальним устроєм тощо.

3. Особлива соціальна цінність. Конституція є документом, який, з одного боку, закріплює найголовніші соціальні цінності (життя людини, її безпеку тощо) та тим самим сприяє їх шануванню та захисту, а з іншого, сама виступає як велика соціальна цінність з огляду на її властивості та соціальну роль. Таким чином, конституція відбиває основні цінності сучасної цивілізації взагалі і конкретного суспільства зокрема.

4. Базовий характер для розвитку поточного законодавства. Конституція є юридичною базою для розвитку вітчизняного законодавства, оскільки прийняття законів та інших нормативно-правових актів здійснюється, виходячи з конституційних приписів. Зокрема, Конституційний Суд України в Рішенні від 12 лютого 2002 року чітко вказав на те, що Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою поточного законодавства. Вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі України положення.

5. Установчий характер. Ця властивість полягає в тому, що конституція є установчим актом народу, за допомогою якого він реалізує свою волю щодо найважливіших параметрів державного та суспільного життя. Зокрема, народ за допомогою сучасної конституції встановлює систему органів державної влади, місцевого самоврядування, територіальний устрій та інші найважливіші питання. Крім того, у ньому також фіксуються фундаментальні права і свободи людини та громадянина й інші важливі цінності сучасного конституціоналізму.

6. Підвищена стабільність. Конституція, як правило, розраховується на довготривалу перспективу, тож передбачається доволі складний механізм внесення до неї змін.

7. Особлива охорона з боку держави. Держава створює всі умови для забезпечення беззастережної реалізації конституційних приписів, тому створена та діє розгалужена система органів державної влади, на які покладається охорона Конституції. Зокрема, в Україні діє Конституційний Суд як спеціальний орган, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України.

8. Легітимність. Сучасна демократична конституція приймається в особливому порядку народом або від його імені легітимним органом влади.

9. Пряма дія конституційних норм. Конституція повинна бути не лише набором гасел, а складатися з реальних правових норм, що до того ж мають найвищу юридичну силу. У зв'язку з цим, ці норми повинні застосовуватись безпосередньо. Тобто кожна людина повинна мати змогу звернутися до суду, посилаючись на норми конституції.

10. Програмний характер. Конституція, як правило, розраховується на далекосяжну перспективу та містить норми, які мають спрямування на майбутнє, тобто є програмою дій щодо модернізації державного та суспільного життя. Наприклад, розбудова в Україні правової держави є складним тривалим завданням, що стосується як держави і суспільства, так і окремого індивіда.

Існують і деякі інші властивості конституції.

Що стосується функцій сучасної конституції, то слід зазначити, що у суспільній практиці будь-яке явище повинно виконувати певні функції, оскільки в противному разі втрачається смисл його існування. Конституція будь-якої держави теж повинна виконувати певні функції, завдяки яким можна встановити їх місце в правовій системі та те значення, яке вони займають у житті суспільства та держави.

Отже, функції конституції – це основні напрями впливу конституції на суспільні відносини. Таким чином проявляється її соціальне призначення та сутність.

Існують різні підходи стосовно кількості цих функцій, але до найбільш розповсюджених та важливих можна віднести такі:

1. Юридична. Конституція є найважливішим джерелом не тільки конституційного права, а й усього національного права відповідної держави, регулює весь спектр найважливіших суспільних відносин.

2. Обмежувальна. Ця функція полягає в тому, що конституція, з одного боку, установлює компетенцію органів державної влади та, застосовуючи імперативне регулювання, не дозволяє їм виходити за межі цієї компетенції, а з іншого, вона встановлює широкий перелік прав і свобод людини та громадянина, на які держава не має права посягати.

3. Правозахисна. Конституція встановлює не тільки широкий перелік прав і свобод людини та громадянина, але й розгалужену систему юридичних засобів їх захисту.

4. Установча. Конституція встановлює засади організації та діяльності всіх державних та громадських інституцій.

5. Легалізаційна. Полягає в тому, що конституція підносить на рівень закону – основного, головного, базового закону – новий порядок, новий статус людини, нові органи публічної влади, нові повноваження для вже існуючих органів влади.

6. Легітимізаційна. Суттєвим чином пов'язана з попередньою функцією. Проте для реалізації цієї функції необхідно, щоб конституція не тільки вводила принципово новий рівень правового регулювання, але й більшість населення була згодна та могла підписатися під цими конституційними змінами й положеннями.

7. Раціоналізуюча. Полягає в тому, що конституція створює умови для нормативного врегулювання суспільних відносин стосовно здорового глузду та розумного підходу. Тобто передусім конституція повинна виходити з того, що є такі сфери, які повинні підлягати максимальному правовому унормуванню (наприклад, проходження військової служби, організація та функціонування органів досудового слідства), а є такі, у межах яких нормативне регулювання повинно бути мінімальним, а основне унормування в цих сферах має здійснюватися за допомогою інших соціальних норм – моралі, корпоративних норми, звичаїв (художня, наукова, літературна творчість тощо).

8. Програмна. Конституція закріплює не тільки реальний розвиток суспільних відносин, але й є програмою розвитку суспільства та держави на майбутнє.

9. Організаційна. Її особливість полягає в тому, що конституція є організуючим фактором, здатним упорядкувати всі найважливіші відносини та організувати функціонування держави та всіх її органів влади, а також інших публічних органів.

10. Зовнішньополітична. Ця функція проявляється в тому, що конституція закріплює основні засади проведення зовнішньої політики, а також указує на основні та найважливіші параметри держави, які є необхідними для її належної взаємодії з іншими державами світового співтовариства.

11. Політична. Конституція є не тільки нормативно-правовим актом, але й політичним документом, що закріплює засади функціонування політичної системи.

12. Ідеологічна. Конституція фіксує ідеологію сучасного періоду, тобто систему поглядів та ідей щодо суспільного та державного розвитку.

13. Стабілізаційна. Конституція, як правило, будучи документом з підвищеною стабільністю, забезпечує стабільність розвитку тих суспільних відносин, на регулювання яких вона спрямована. Ідеться насамперед про стабільність конституційного ладу, правового статусу людини тощо.

14. Консолідуюча. Конституція, відображаючи у своєму тексті інтереси всього суспільства, сприяє його консолідації навколо загальнолюдських цінностей та ідеалів.

15. Орієнтаційна. Є орієнтиром для громадян, іноземців, посадових осіб, інших суб'єктів щодо правомірної поведінки.

16. Виховна. Сприяє підвищенню правової культури та правосвідомості політичних діячів, державних службовців, населення.

3. Види конституцій

Найважливішими серед підстав класифікацій можна назвати такі.

1. У залежності від **відповідності конституційного тексту суспільним відносинам, що реально існують**, виділяють *реальні* та *фіктивні* конституції. Останні містять приписи, значна частина яких фактично не реалізується в практичній площині. У свою чергу, реальні конституції в цілому відповідають тим реаліям, що склались у відповідному суспільстві та державі, а їх норми

реалізуються у практичній площині. Разом із тим, це не виключає поодинокі відхилення від конституційного тексту. Найголовніше, щоб не було сформовано практику повсюдного невиконання конституційних норм, повального нехтування базовими засадничими конституційними принципами.

2. За способом прийняття – *народні* (приймаються народом або від його імені легітимним органом влади) та *даровані* (таку конституцію дарує монарх своєму народові). До народних конституцій зокрема можна віднести Конституцію Французької Республіки, що ухвалено народом на референдумі 4 жовтня 1958 року, або Конституцію Сполучених Штатів Америки, яку ухвалено установчим конвентом 17 вересня 1787 року й оголошено ратифікованою 2 липня 1788 року. До дарованих (октройованих) конституцій, зокрема, можна віднести Основний Нізам (Конституцію) Саудівської Аравії, ухвалену 29 лютого 1992 року Королівським декретом Короля Фахда.

3. У залежності від способу внесення змін і доповнень до чинної конституції, розрізняють *гнучкі* (спрощена процедура зміни конституційного тексту), *жорсткі* (змінити конституцію дуже важко), *змішані* (полягає в тому, що певні положення конституцій змінюється в ускладненому порядку, а решта – у порядку прийняття звичайного закону). До гнучких можна віднести, наприклад, Конституційні акти об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії. Гнучкою також, наприклад, було Конституція УРСР 1978 року. Разом із тим, більшість сучасних конституцій є або змішаними, або жорсткими. Ця спрямовано на те, щоб забезпечити стабільність основних законів, а тим самим і національних правових систем у відповідних країнах.

4. У залежності від юридичної форми, – *писані* (єдиний правовий акт) та *неписані* (сукупність конституційних актів, звичаїв, прецедентів). До писаних конституцій зокрема можна віднести конституції Французької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Італійської Республіки, Республіки Польща та багатьох інших. У свою чергу, до неписаних конституцій можна віднести конституції Нової Зеландії, Великобританії.

5. У залежності від елементів форми держави:

– **форми правління** – *монархічні* (Конституція Королівства Саудівської Аравії) та *республіканські* (Конституція США);

– **форми територіального устрою** – *федеративні* (Основний закон Федеративної Республіки Німеччини) та *унітарні* (Конституція Італійської Республіки);

– **форми політичного режиму** – *демократичні* (Конституція Французької Республіки) та *недемократичні* (Конституція Омана).

6. За часом дії – *постійні* та *тимчасові*.

Постійні конституції розраховані на далекосяжну перспективу та найголовніше – не містять будь-яких указівок щодо часу дії таких конституцій. Конституція України є постійною, хоча існують думки, що вона є конституцією перехідного періоду та після закінчення всіх трансформацій її слід змінити. Такі думки є в певній мірі слушними з огляду на велику кількість спроб створити нову конституцію. До речі, на сьогодні при Президентові України створена та функціонує Конституційна асамблея, завданням якої є генерувати нову конституцію. Але, на наш погляд, проблема полягає в тому, що Конституцію України 1996 року не було повністю виконано. Про це свідчить і той факт, що велика кількість законів, на які вказано безпосередньо в тексті Основного Закону України, до цього дня так і не було прийнято.

Що стосується тимчасових конституцій, то вони будуть такими, якщо в конституційному тексті має місце вказівка або про час, на який приймається конституція, або про дату, до якої вона буде діяти, або про подію, після настання якої конституція втрачає чинність. Крім того, вказівка на тимчасовість може мати місце в самій назві документу, наприклад, Тимчасова конституція ПАР 1994 року. Доволі часто тимчасові конституції ухвалюються після певних революційних або воєнних подій.

7. За колом суспільних відносин – *інструментальні*, суть яких полягає в тому, що вони регулюють виключно або переважно питання устрою держави та функціонування органів публічної влади, та *соціальні*, які, крім того, регулюють і найважливіші аспекти суспільного життя, передусім різноманітні права і свободи людини та громадянина.

8. У залежності від ступеня систематизації, визначають *кодифіковані*, що складаються з єдиного документа, та *не кодифіковані*, які складаються з декількох важливих конституційних документів.

9. У залежності від територіальної дії, розрізняють *загальнодержавну конституцію*, *конституцію суб'єктів федерації*, *конституцію автономних утворень* та деяких інших суб'єктів.

Проте існують різні додаткові критерії класифікації конституцій. Наприклад, окремо виділяють так звані «живі» конституції. Так, Конституцію США 1787 року називають «живою»

конституцією з огляду на постійне тлумачення її положень Верховним судом США, який оновлює її приписи, пристосовуючи їх до реалій сьогодення.

Окремо, на підставі наведеного, слід зазначити про Конституцію України 1996 року. Ураховуючи ці критерії можна сказати, що вона є **реальною, народною, жорсткою, писаною, республіканською, унітарною, демократичною, постійною, соціальною, кодифікованою, загальнодержавною.**

4. Вплив конституції на розвиток правової системи, системи права та системи законодавства у сучасних державах

Конституція установлює нормативну основу для формування правової культури й правової свідомості всього суспільства в цілому і кожного його члена зокрема. Аналіз правової свідомості і вивчення правової культури населення допомагає державі визначати недоліки, які існують у змісті конституцій, корегувати правозастосовну практику органів державної влади у відповідності до потреб і запитів суспільства.

У країнах із правовими системами **романо-германського типу** (Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Швейцарія, Італія, Польща) конституції кодифіковані. Досить розповсюдженою є практика прийняття органічних законів – спеціальних законодавчих актів, які розроблюються й ухвалюються з питань, що концептуально закладені в конституціях (регламентація порядку діяльності парламенту, визначення правового статусу органу конституційної юрисдикції, верховних судових інституцій тощо). Юридична сила органічних законів менша, ніж конституцій, проте більша за звичайні закони.

Конституції держав з **англо-американським типом** правових систем характеризуються тим, що вони носять як кодифікований (США), так і некодифікований (Англія) характер. Наприклад, в Англії не існує кодифікованої конституції, а тому всі інші закони не можуть бути визнані неконституційними. Те, що піддані Англії називають конституцією, – це система норм законодавчого й судового походження, що визначає правовий статус вищих органів влади, а також закріплює основні права й свободи людини. Як правило, на науковому рівні виокремлюють таке поняття, як «конституційні акти Великобританії». До них відносять Акт про возз'єднання з Шотландією 1707 р., Акт про парламент 1911 р., Акт про парламент 1949 р., Акт про довічних перів 1958 р., Акт про перів 1958 р., Акт про європейську співдружність 1972 р., Акт про палату общин 1978 року.

Крім того, на відміну від органічних законів у країнах з романо-германським типом правових систем, значна кількість конституційних положень у державах з англо-американським типом правових систем дістала подальший розвиток за рахунок судового тлумачення. Так, у США Верховний суд має право офіційно тлумачити положення американської конституції з питань, що стосуються розподілу владних повноважень між федерацією і штатами. Це тлумачення конституції носить нормативно-правову природу і сприяє періодичному оновленню конституційних приписів відповідно до умов життя американського суспільства на певному історичному етапі розвитку.

У країнах, які мають **релігійний тип** правової системи, ураховуючи подібність змісту багатьох галузей законодавства до європейських (кримінальне, цивільне, торгівельне), конституції є кодифікованими і мають чітку структуру. Але в той же час конституції мусульманської групи держав (Іран, Ірак, Пакистан, Судан, Саудівська Аравія, Афганістан, Мавританія, Кувейт, Марокко, Йорданія) характеризуються яскраво вираженим теологічним характером. Це проявляється у відповідності їх норм положенням і догмам шаріату. Конституції кожної ісламської країни сході одна на одну насамперед тим, що їх тексти закріплюють імперативне положення, за яким основним публічним призначенням держави і держаних органів влади є здійснення приписів мусульманського права. Так, Конституція Ісламської Республіки Іран від 1979 року передбачає узгодженість усієї системи законодавства з шаріатом.

Конституції індуської групи держав (Індія, Бірма, Пакистан, Сінгапур, Малайзія) кодифіковані і за структурою схожі на європейські конституції. Їх положення регулюють переважно сферу публічно-правових відносин, закріплюють основний перелік прав і свобод громадян, визначають засади подальшої розбудови національної правової системи на світських засадах. Разом з тим, індійське право, яке базується на релігійно-традиційних переконаннях індусів, зберігає свою чинність, і релігійна складова офіційно регулює широкий спектр приватноправових відносин.

Цікавим у цьому аспекті є Ізраїль – держава іудейського права. В Ізраїлі єдина писана конституція відсутня. Її замінюють конституційні (відповідно до ізраїльської термінології –

«основні») закони. Вони приймаються в однаковому із звичайними законами порядку, проте мають ускладнену процедуру зміни. Найбільш значимі з них – Закон про президента держави 1964 р., Закон про уряд 1975 р., Закон про армію 1976 р., Закон про Єрусалим, столицю Ізраїлю 1980 р., Закон про цивільні суди 1984 р., Закон про свободу професій 1994 р. тощо. Пріоритет конституційних законів над основними був визнаний у 1955 році Верховним Судом Ізраїлю, що наділений конституційно-контрольними повноваженнями.

Конституції держав, правові системи яких належать до **традиційного типу** (Китай, Японія, Корея, Бірма, Монголія), характеризуються низкою спільних рис: є кодифікованими, мають преамбулу (у Конституції Китаю 1982 р. – «Вступ») і чітку структуру, відображають давні традиції і норми-звичаї життєдіяльності азіатських суспільств. Так, на найвищому законодавчому (конституційному) рівні закріплюються ідеали національної єдності, культ спільної праці нації заради досягнення результату, повага до старших, збереження пам'яті про минулі покоління. Унаслідок морально-етичного спрямування багато положень конституцій держав з правовими системами традиційного типу офіційно закріплюють традиції моральної відповідальності особи за зловживання наданими їй суб'єктивними правами (ст. 12 Конституції Японії від 1946 року встановлено, що «...народ повинен утриматися від будь-яких зловживань наданими правами і свободами й несе постійну відповідальність за використання їх в інтересах суспільного добробуту»).

Конституції країн, правові системи яких належать до **змішаного типу** (скандинавська і латиноамериканська групи правових систем), мають також свої характерні особливості.

У країнах з правовими системами **латиноамериканського типу** (Аргентина, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Еквадор, Чилі, Мексика, Перу, Гватемала) конституції мають кодифікований характер. При цьому тексти багатьох конституцій латиноамериканських держав надмірно деталізовані, виходять за межі конституційних норм. Останнє обумовлює абстрактність і суперечливість висвітлення конституційних положень. Крім того, на відміну від Америки і більшості європейських країн, латиноамериканські конституції не були стабільними (у Венесуелі за 168 років змінилося 20 конституцій, у Болівії за 152 роки – 21 конституція, в Еквадорі – 12, у Колумбії – 11).

Конституції скандинавської групи держав – Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Фінляндія – схожі на писані конституції держав з **романо-германським типом** правових систем. Проте основною особливістю конституцій скандинавських держав є те, що в деяких країнах конституції некодифіковані (скажімо, конституція Швеції складається з таких актів: Форма правління, Акт про престолонаслідування, Акт про свободу друку та Основний закон про свободу висловлювань).

5. Структура, стиль та мова конституції

Якщо взяти узагальнену модель сучасної конституції, то за обсягом вона, як правило, не є занадто розгорнутим документом. У той же час, переважна більшість конституцій не можуть бути названими лаконічною. У зв'язку з цим, сучасна конституція переважно є достатньо значним за обсягом нормативно-правовим актом, та з огляду на це для зручності користування та чіткості регулювання відповідних сфер суспільних відносин має свою логічно зумовлену чітку структуру.

Структура сучасної конституції – це поділ її на складові, що відтворюють логіку внутрішньої побудови. Вона, як правило, складається з преамбули, глав, розділів, титулів тощо, статей, частин, пунктів, підпунктів, абзаців тощо.

Преамбула – це вступна частина конституції, у якій зазначено, хто її прийняв, за яких умов та від імені кого. Крім того, у преамбулі може бути вказано на історичні умови ухвалення конституції, на юридичне підґрунтя її прийняття та на інші важливі обставини та факти.

У зв'язку з цим, преамбула відіграє дуже важливу роль та виступає як політико-ідеологічне підґрунтя прийняття, реалізації та тлумачення конституції. Наприклад, в у преамбулі Конституції України вказується на **історичні передумови її прийняття** та зазначається, що при її ухваленні Верховна Рада України спиралась на багатовікову історію українського державотворення.

Крім цього, преамбула може закладає **пріоритетні напрями розвитку** та діяльності держави, наприклад, такі як забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди та розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави.

До того ж, преамбула може містити і важливі **суто юридичні положення**. Зокрема, у **преамбулі Конституції України** міститься **визначення поняття Українського народу** як громадян України всіх національностей, **визначення Конституції** як Основного Закону України та акту втілення суверенної волі Українського народу, а також здійснюється **посилання на Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року**, схваленого 1 грудня 1991 року

всенародним голосуванням, як на юридичне підґрунтя її прийняття. До того ж вона містить положення, які визнають суверенну волю Українського народу, а також його право на самовизначення.

Як правило, текст преамбули викладений високим, патетичним стилем, який істотним чином у цьому аспекті відрізняється від усіх інших положень конституційного тексту. Преамбула за своєю внутрішньою структурою, як правило, не містить статей та пунктів, а поділяється на абзаци, або складається з одного абзацу (наприклад, Конституція США).

Таким чином, преамбула як вступна частина конституції відіграє не тільки важливу соціальну, політичну, ідеологічну роль, а також має юридичне значення та певні нормативні властивості, хоча й істотним чином відрізняється від інших положень конституційного тексту.

Основна частина конституції може складатися з глав, розділів титулів тощо, які у свою чергу, поділяються на статті, частини, пункти тощо. Наприклад, Конституція України складається з таких розділів:

Розділ I «Загальні засади» (ст. ст. 1–20 Конституції). Установлює засади конституційного ладу.

Розділ II «Права, свободи та обов’язки людини і громадянина» (ст. ст. 21–68 Конституції) є найбільшим за обсягом розділом, що містить 48 статей, які складають близько третини конституційного тексту. Це свідчить про його демократичну спрямованість. Розділ II закладає вихідні засади демократичного правового статусу людини і громадянина.

Розділ III «Вибори. Референдум» (ст. ст. 69–74 Конституції) стосується форм безпосередньої демократії.

Розділ IV «Верховна Рада України» (ст. ст. 75–101 Конституції) здійснює регламентацію організації та функціонування парламенту – Верховної Ради України, а також взаємодії цього органу з іншими вищими органами державної влади.

Розділ V «Президент України» (ст. ст. 102–112 Конституції України) присвячений організації та діяльності глави Української держави.

Розділ VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» (ст. ст. 113–120 Конституції) установлює ключові положення організації та функціонування органів виконавчої влади.

Розділ VII «Прокуратура» (ст. ст. 121–123 Конституції) присвячений загальним засадам функціонування прокуратури, де названі її функції, установлений порядок призначення Генерального прокурора України.

Розділ VIII «Правосуддя» (ст. ст. 124–131 Конституції) стосується функціонування судової влади.

Розділ IX «Територіальний устрій України» (ст. ст. 132–133 Конституції) регулює загальні питання територіального устрою, а також подається система адміністративно-територіального України.

Розділ X «Автономна Республіка Крим» (ст. ст. 134–139 Конституції) встановлює статус Автономної Республіки Крим у складі України.

Розділ XI «Міське самоврядування» (ст. ст. 140–146 Конституції) регулює загальні засади організації та функціонування місцевого самоврядування в Україні.

Розділ XII «Конституційний Суд України» (ст. ст. 147–153 Конституції) стосується організації та функціонування єдиного органу конституційної юрисдикції.

Розділ XIII «Внесення змін до Конституції України» (ст. ст. 154–159 Конституції) установлює порядок внесення змін до Конституції України.

Розділ XIV «Прикінцеві положення» (ст. ст. 160–161 Конституції) визначає питання набуття чинності Конституції і встановлює, що день її прийняття є державним святом.

Розділ XV «Перехідні положення» (п. п. 1–14 Конституції) містить положення, які стосуються перехідного періоду після прийняття Конституції України.

Що стосується вимог, які ставляться до стилю та мови конституції, то слід звернути увагу на таке. Конституція, займаючи особливе місце в житті держави, суспільства та будь-якого громадянина, повинна бути доступною для розуміння широкими верствами населення. У зв’язку з цим, висуваються особливі вимоги як до мови, так і до стилю викладення конституційного тексту.

Мова конституції повинна бути чіткою, ясною та зрозумілою й доступною для широкого загалу. Для цього її розробники не повинні зловживати словами іншомовного походження, використовувати складні наукові терміни та правові конструкції, які відомі тільки фахівцям у галузі права. Також не можна використовувати незрозумілі слова чи такі, що мають подвійне значення, оскільки вони повинні в обов’язковому порядку в такому ж значенні використовуватися й у

поточному законодавстві.

Стосовно **стилю конституційного тексту**, то в цілому він повинен бути офіційно-діловим. Винятком може бути, як правило, лише преамбула, у якій текст викладається в патетичному стилі і має емоційне забарвлення. Проте з метою впливу на волю та почуття громадян, конституція й в основній частині може використовувати емоційно забарвлені слова (наприклад, «Вітчизна», «святий обов'язок» тощо). Але такі випадки повинні розглядатися як виняток.

Крім цього, до особливостей конституційного тексту можна також віднести наявність термінів, які є оригінальними, відображають традиції народу та не перекладаються іншими мовами. Так, наприклад, Конституція України використовує такі терміни, як Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, сільський, селищний, міський голова та ін. Російською мовою в конституційному тексті слова «Верховна», «Рада», «громада» та деякі інші не перекладаються.

Таким чином, стиль конституції повинен бути офіційно-діловим, а її мова – доступною, адже кожна людина, прочитавши цей текст, повинна зрозуміти, про що в ньому йдеться.

6. Особливості підготовки, ухвалення та внесення змін до сучасної конституції

Розробка проекту конституції, як правило, процес ґрунтований і тривалий, до якого залучаються посадові особи, депутати, експерти, громадськість. Він також широко висвітлюється в засобах масової інформації. При розробці можуть пропонуватися проекти окремих експертів або громадських об'єднань, які інколи навіть можуть братися до уваги.

У світовій практиці існує декілька варіантів ухвалення конституцій:

1. Конституція ухвалюється парламентом (Конституція Японії 1949 року, Конституція України 1996 року та деякі інші).

2. Конституція ухвалюється на референдумі (Конституція РФ 1993 року, Конституція Франції 1958 року та деякі інші).

3. Конституція ухвалюється спеціально скликаними установчими зборами (Конституція Португалії 1976 року, Конституція Італії 1947 року та деякі інші).

4. Конституція ухвалюється парламентом, а затверджується на всенародному референдумі; або коли процедура ухвалення конституції спеціально скликаними установчими зборами доповнюється процедурою ухвалення конституції на референдумі (Конституція Болгарії 1991 року та деякі інші).

5. Ухвалення конституцій може також здійснюється шляхом октроювання (дарування) монархом своєму народові конституції, що передбачає більш широкий перелік прав і свобод під впливом (можливо, тиском) демократичних сил або революційних подій (наприклад, Конституція Малайзії). Шляхом октроювання ухвалювались конституції в країнах мусульманського фундаменталізму, у колишніх колоніях провідних метрополій, у деяких інших випадках. У науці конституційного права є підхід, відповідно до якого певні риси октроювання мали місце при ухваленні конституцій ФРН та Японії (1949 та 1946 років відповідно). Це пов'язано з тим, що їх тексти були підготовлені державами-переможцями у Другій світовій війні та передані до національних компетентних органів для ухвалення.

6. Деякі особливі варіанти. Наприклад, відповідно до ст. 135 Конституції України, Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Крім того, існує така нерозповсюджена форма прийняття конституції, як укладання міжнародного договору. Зокрема, таким чином була здійснена спроба ухвалити Конституцію ЄС у 2004 році. Також існує практика ухвалення конституцій надзвичайними органами.

У той же час, держава та суспільство знаходяться в постійному розвитку. Такі зміни вимагають адекватного їх відображення в конституційному тексті. Разом з тим, внесення змін повинно бути обґрунтованим та відповідати об'єктивним потребам. Тож сучасна конституція повинна мати певний потенціал для вдосконалення, при цьому залишаючись стабільним документом.

Не всі існуючі у світі конституції змінюються в однаковому порядку.

Конституція України має свій порядок внесення до неї змін. Він установлений у Розділі XIII, є диференційованим. Але це не означає, що за цим критерієм Конституція України є змішаною. Специфіка полягає в тому, що внесення змін до всіх розділів, крім I, III та XIII, є складним (тобто внести зміни до цих розділів шляхом прийняття звичайного закону не можна), а до останніх –

особливо складним (в обов'язковому порядку необхідне волевиявлення народу). Це пов'язано з тим, що в розділах I, III та XIII закріплені найважливіші положення засад конституційного ладу, а тому внесення до них змін повинно відбуватися лише в разі нагальної потреби та є неможливим без участі народу в цьому процесі.

Такий складний порядок внесення змін до конституційного тексту свідчить про те, що Конституція України 1996 року за порядком внесення змін є жорсткою. Це сприяє зміцненню демократичних засад функціонування держави та суспільства, сталості конституційного ладу, а також значно підсилює авторитет Основного Закону України.

Тема 3. Конституційні моделі організації державної влади та базові принципи життя суспільства

Зміст: Категорія «конституційний лад» у порівняльному конституційному праві. Загальні засади конституційного регулювання сучасної державності. Конституційне регулювання форми державного правління у сучасних державах.

Тема 4. Конституційно-правовий статус людини та громадянина в сучасному світі

Зміст: Поняття конституційно-правового статусу людини та громадянина. Інститут громадянства (підданства) в конституційному праві зарубіжних країн. Класифікація прав та свобод людини та громадянина.

Тема 5. Законодавча влада у сучасних державах

Зміст: Сучасний парламент у системі органів державної влади. Функції та повноваження сучасного парламенту. Структура та склад сучасного парламенту. Конституційно-правовий статус депутата, природа мандату депутата. Формування парламентів та припинення їх повноважень.

Тема 6. Глава держави

Зміст: Поняття, місце та роль глави держави. Статус монарха. Статус президента. Заміщення глави держави. Порядок обрання президента. Повноваження глави держави. Питання взаємодії глави держави із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Дострокове припинення повноважень главою держави. Відповідальність глави держави. Інститут імпідменту. Поняття, роль, склад та формування уряду. Основні повноваження уряду та порядок його діяльності. Відповідальність уряду.

Тема 7. Конституційні моделі судової влади та конституційного правосуддя

Зміст: Загальне вчення про судову владу. Адміністративна юстиція взаємовідносини судової влади і органів прокуратури у різних державах. Суд присяжних. Основні принципи організації та діяльності судової влади. Конституційно-правовий статус суддів. Моделі конституційної юстиції. Організація та формування органів конституційного контролю. Функції та повноваження органів конституційної юрисдикції.

Тема 8. Основні моделі конституційного регулювання організації та функціонування Збройних сил та проходження військової служби за сучасними конституціями світу

Зміст: Історичні передумови формування конституційного регулювання організації та функціонування Збройних сил у сучасному світі. Моделі конституційно-правового регулювання організації та функціонування Збройних сил та проходження військової служби у сучасних країнах світу

1.2. Посилання на дистанційний курс «Порівняльне конституційне право»
<https://dist.karazin.ua/moodle/course/view.php?id=4200>

2. Плани практичних (семінарських) занять, завдання для лабораторних робіт, самостійної роботи

1. Поняття, предмет і метод порівняльного конституційного права.
2. Система та джерела порівняльного конституційного права.
3. Порівняльне правознавство та порівняльне конституційне право в історичній ретроспективі

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.
3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. –М. : ГУ ВШЕ, 2002. –512 с

С/З №2. Сучасні моделі конституцій

1. Поняття та визначення сучасної конституції.
2. Основні юридичні властивості та функції конституції
3. Види конституцій
4. Вплив конституції на розвиток правової системи, системи права та системи законодавства у сучасних державах
5. Структура, стиль та мова конституції
6. Особливості підготовки, ухвалення та внесення змін до сучасної конституції

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.
3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. –М. : ГУ ВШЕ, 2002. –512 с
4. Бориславська, Олена Марківна. Конституційне право зарубіжних держав : навч.-метод. посіб. / О. М. Бориславська, І. Я. Заяць, С. В. Різник ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. —Київ : Ін Юре, 2015. —357 с.

С/З №3. Конституційні моделі організації державної влади та базові принципи життя суспільства

1. Категорія «конституційний лад» у порівняльному конституційному праві.
2. Загальні засади конституційного регулювання сучасної державності.
3. Конституційне регулювання форми державного правління у сучасних державах.

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.
3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. –М. : ГУ ВШЕ, 2002. –512 с
4. Конституційні засади сучасного державотворення : навч. посіб. у питаннях і відповідях / Т.Є. Кагановська, Є.І. Григоренко, Я.О. Григоренко, О. С. Передерій; за ред. Т. Є. Кагановської. –Харків : Право, 2017. –304 с.

С/З №4. Конституційно-правовий статус людини та громадянина в сучасному світі

1. Конституційні права і свободи: поняття, класифікація та їх характеристика
2. Конституційні права і свободи людини і громадянина. Відмінність об'єму прав громадянина і не громадянина.

3. Виборче право як суб'єктивне право громадян.
4. Обмеження прав людини і громадянина.
5. Конституційні обов'язки людини і громадянина.

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.
3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. –М. : ГУ ВШЕ, 2002. –512 с
4. Колективні політичні права і свободи людини та громадянина в Україні: проблеми теорії та практики : монографія / Е.І.Григоренко, Я.О.Григоренко, В.І.Козлов, Л.В. Новікова, О.С.Передерій; за заг.ред. Л.В.Новікової. –Харків: ХНУ ім.В.Н.Каразіна, 2013. –352 с
5. Політичні права громадян в країнах ЄС: конституційне регулювання / Школа політ. аналітики при НаУКМА, Укр. незалеж. центр політ. дослідж. ; [за заг. ред. С. В. Балана, С. Г. Конончук]. —Київ. : Лікей, 2012. —43 с.
6. Турияница, В. В. Конституційні права і свободи людини у країнах Центральної Європи (на прикладі Словаччини і Чехії) / Ужгород. нац. ун-т. —Ужгород, 2002. —137 с.

С/З № 5. Законодавча влада у сучасних державах

1. Сучасний парламент у системі органів державної влади.
2. Функції та повноваження сучасного парламенту.
3. Структура та склад сучасного парламенту. 4.
4. Конституційно-правовий статус депутата, природа мандату депутата.
5. Формування парламентів та припинення їх повноважень.

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.
3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. –М. : ГУ ВШЕ, 2002. –512 с
4. Кузьменко О. В. Григоренко Я. О. Сучасний парламентаризм у контексті формування конституціоналізму на демократичних засадах / О. В.Кузьменко, Я. О. Григоренко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». –2018. –Вип 25.
5. Конституции зарубежных государств : Американский континент : Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США / [отв. ред. А. В. Багдасарян]. —Ереван : Мхитар Гош, 1998. —391 с

С/З №6. Глава держави

1. Поняття, місце та роль глави держави.
2. Статус монарха. Статус президента. Заміщення глави держави.
3. Порядок обрання президента.
4. Повноваження глави держави.
5. Питання взаємодії глави держави із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади.
6. Дострокове припинення повноважень главою держави.
7. Відповідальність глави держави. Інститут імпідменту.

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. –324 с.
2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. –М. : Международные отношения, 2002. –448с.

3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. – М. : ГУ ВШЕ, 2002. – 512 с

4. Конституции зарубежных государств : Американский континент : Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США / [отв. ред. А. В. Багдасарян]. — Ереван : Мхитар Гош, 1998. — 391 с

С/З № 7. Конституційні моделі судової влади та конституційного правосуддя

1. Загальне вчення про судову владу.

2. Адміністративна юстиція; взаємовідносини судової влади і органів прокуратури у різних державах.

3. Суд присяжних. Основні принципи організації та діяльності судової влади.

4. Конституційно-правовий статус суддів. Моделі конституційної юстиції.

5. Організація та формування органів конституційного контролю.

6. Функції та повноваження органів конституційної юрисдикції.

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 324 с.

2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. – М. : Международные отношения, 2002. – 448 с.

3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. – М. : ГУ ВШЕ, 2002. – 512 с

4. Конституции зарубежных государств : Американский континент : Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США / [отв. ред. А. В. Багдасарян]. — Ереван : Мхитар Гош, 1998. — 391 с

С/З № 8. Основні моделі конституційного регулювання організації та функціонування Збройних сил та проходження військової служби за сучасними конституціями світу

1. Історичні передумови формування конституційного регулювання організації та функціонування Збройних сил у сучасному світі.

2. Моделі конституційно-правового регулювання організації та функціонування Збройних сил та проходження військової служби у сучасних країнах світу

Рекомендована література:

1. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник / Т. Є. Кагановська, Я. О. Григоренко, Є. І. Григоренко, О. В. Дягілев та ін.; за ред. Л. В. Новікової. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 324 с.

2. Сравнительное конституционное право : учебное пособие / отв. ред. В. Е. Чиркин. – М. : Международные отношения, 2002. – 448 с.

3. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций. – М. : ГУ ВШЕ, 2002. – 512 с

4. Довідник законодавства для військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань: нормативні матеріали / С.Ю. Поляков, Є.І. Григоренко, О.С. Полякова, Я.О. Григоренко; за заг. ред. С.Ю. Полякова. – Х., 2015. – 216 с.

5. Конституции зарубежных государств : Американский континент : Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США / [отв. ред. А. В. Багдасарян]. — Ереван : Мхитар Гош, 1998. — 391 с

Примірний перелік екзаменаційних питань

1. Поняття та предмет порівняльного конституційного права.

2. Метод порівняльного конституційного права.

3. Система порівняльного конституційного права.

4. Джерела порівняльного конституційного права

5. Порівняльне правознавство та порівняльне конституційне право в історичній ретроспективі.

6. Основні підходи до визначення поняття конституції.

7. Історичні передумови виникнення перших конституцій у світі та основні теорії походження конституцій.

8. Види конституцій.

9. Вплив конституції на розвиток правової системи, системи права та системи законодавства у

сучасних державах.

10. Структура сучасних конституцій. Структура Конституції України від 28 червня 1996 року.
11. Стиль сучасних конституцій
12. Мова сучасних конституцій
13. Основні проблеми реалізації норм конституції в сучасних реаліях державотворення.
14. Особливості підготовки, ухвалення та внесення змін до конституції.
15. Конституційні форми безпосередньої демократії
16. Принцип народного суверенітету у порівняльному конституційному праві.
17. Референдум (плебісцит) у порівняльному конституційному праві.
18. Поняття та значення народної ініціативи.
19. Види референдумів у порівняльному конституційному праві.
20. Предмет референдумів в різних державах.
21. Вибори як форма безпосередньої демократії у порівняльному конституційному праві
22. Організація та проведення виборів у сучасних державах
23. Принципи виборчого права
24. Типи виборчих систем у різних країнах світу
25. Виборчі цензи
26. Категорія «конституційний лад» у порівняльному конституційному праві.
27. Загальні засади конституційного регулювання сучасної державності.
28. Конституційне регулювання форми державного правління у сучасних державах.
29. Конституція та основні моделі територіальної організації влади в сучасних державах
30. Конституційно-правовий вплив на форму політичного режиму сучасних держав
31. Конституційне регулювання демократичної державності
32. Конституційний принцип соціальної державності
33. Конституційна характеристика правової держави
34. Конституційний принцип розвитку громадянського суспільства
35. Поняття конституційно-правового статусу людини та громадянина
36. Принципи конституційно-правового статусу людини та громадянин
37. Інститут громадянства (підданства) в конституційному праві зарубіжних країн.
38. Надайте поняття правовим термінам «філіація», «натуралізація», «репатріація», «трансформація», «оптація».
39. Визначте відмінність між правовими категоріями «право крові» та «право ґрунту»
40. Поняття прав та свобод людини та громадянина.
41. Класифікація прав та свобод людини та громадянина.
42. Поняття конституційних обов'язків людини та громадянина
43. Особливості конституційно-правового регулювання конституційних обов'язків
44. Принцип взаємозв'язку прав та обов'язків. Як цей принцип регулюється конституціями?
45. Характеристика конституційних гарантій прав і свобод
46. Класифікація конституційних гарантій
47. Сучасний парламент у системі органів державної влади
48. Функції та повноваження сучасного парламенту
49. Структура та склад сучасного парламенту.
50. Основні форми роботи парламенту в сучасних країнах
51. Законодавчий процес
52. Суб'єкти законодавчої ініціативи в сучасних державах
53. Види актів парламенту
54. Конституційно-правовий статус депутата
55. Природа мандату депутата.
56. Формування парламентів та припинення їх повноважень.
57. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України
58. Поняття, місце та роль глави держави.
59. Статус монарха.
60. Статус президента.
61. Конституційно-правовий статус Президента України
62. Заміщення глави держави.
63. Порядок обрання президента.
64. Повноваження глави держави.
65. Питання взаємодії глави держави із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади.

66. Дострокове припинення повноважень главою держави.
67. Відповідальність глави держави.
68. Інститут імпідменту.
69. Поняття, роль, склад та формування уряду.
70. Основні повноваження уряду та порядок його діяльності.
71. Відповідальність уряду.
72. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України
73. Загальне вчення про судову владу.
74. Адміністративна юстиція
75. Взаємовідносини судової влади і органів прокуратури у різних державах.
76. Суд присяжних.
77. Основні принципи організації та діяльності судової влади.
78. Конституційно-правовий статус суддів.
79. Моделі конституційної юстиції.
80. Організація та формування органів конституційного контролю
81. Функції та повноваження органів конституційної юрисдикції.
82. Конституційно-правовий статус Конституційного Суду України
83. Система судоустрою України
84. Конституційно-правовий статус Верховного Суду України
85. Історичні передумови формування конституційного регулювання організації та функціонування Збройних сил у сучасному світі.
86. Моделі конституційно-правового регулювання організації та функціонування Збройних сил та проходження військової служби у сучасних країнах світу.
87. Конституційно-правовий статус Збройних Сил
88. Принципи державної політики у сфері національної безпеки та оборони